

ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ І МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

УДК 338.462

Романків І.Я.,
к.е.н., доцент кафедри
Рожелюк В.М.,
к.е.н., доцент кафедри
кафедра обліку у бюджетній та соціальній сфері
Тернопільський національний економічний університет

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ПОСЛУГ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ

Постановка проблеми. Сфера послуг є відкритою системою, яка функціонує у взаємодії з усіма соціально-економічними рівнями та суб'єктами. Послугу можна визначити як вид діяльності, який задовольняє певну людську потребу, може мати або не мати матеріальну форму, тісно пов'язаний з виробництвом товарів або повністю самостійно оформлений [6, с.13]. Кожна країна вживає певних заходів для підтримки того елемента ринку послуг, який має перспективи подальшого розвитку і вдосконалення. Так, у промислово розвинутих країнах перевага надається фінансовим, телекомунікаційним, інформаційним і більшості галузей ділових послуг, в той же час для країн, що розвиваються, характерною є спеціалізація на транспортних, туристичних і фінансових послугах [6, с.8]. Функціонування і розвиток сфери послуг мають чітко виражену регіональну орієнтацію, внаслідок чого важливим макроекономічним фактором є оптимізація структури економіки країни та регіону [4, с.28]. Основними чинниками, які продовжують сьогодні негативно впливати на економічні процеси в Тернопільському регіоні, є кризові явища у фінансово-кредитній сфері та відсутність платоспроможного попиту на продукцію, товари, роботи, послуги, що виробляються в області. Серед найважливіших проблем соціально-економічного розвитку Тернопільщини можна виділити недостатньо ефективну структуру валового регіонального продукту, низькі темпи впровадження інноваційних процесів, недостатньо розвинуту ринкову, виробничу та соціальну інфраструктуру, низьку інвестиційну активність підприємств та динаміку залучення іноземних інвестицій, диспропорції розвитку окремих галузей та районів області тощо. Тому, основна мета стратегічного розвитку Тернопільської області на період до 2015 року – це інвестиційно привабливий регіон з конкурентною економікою, високим рівнем розвитку людських ресурсів, продуктивною зайнятістю населення, ефективною системою надання соціальних і житлово-комунальних послуг, чистим природним середовищем та високорозвиненою туристично-рекреаційною сферою [9]. Отже, забезпечити стратегічні напрями сталого розвитку регіону повинно вирішення проблемних питань не лише в галузях промислового та сільськогосподарського виробництва, але й у галузях сфери послуг, таких як транспорт, туристична індустрія, житлово-комунальне господарство, специфіка діяльності яких потребує детального вивчення та подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічні, теоретичні та практичні питання сутності сфери послуг, визначення її основних складових та стратегічних пріоритетів розвитку, досліджували у своїх працях такі науковці, як Данилишин Б.М., Моргулець О.Б., Новицький В.Є., Коваленко Ю.О., Румянцев А.П., Куценко В.І., Мочерний С.В., Гетьман О.О., Власюк В.Є., Козак Ю.Г., Дахно І.І., Ковалевський В.В. та інші. Разом з тим, дослідження функціонування ринку послуг конкретного регіону, вивчення проблемних питань та розробка перспективних напрямків його розвитку в сучасних умовах залишаються досить важливими та актуальними питаннями.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження основних тенденцій та особливостей функціонування ринку послуг Тернопільщини на сучасному етапі, оцінка проблемних аспектів стратегії розвитку регіону, визначення перспективних напрямів та удосконалення механізмів реалізації програмних завдань.

Конкурентні переваги Тернопільського регіону полягають у розвитку високотехнологічного агропромислового комплексу, виробничої та соціальної інфраструктури, середнього та малого бізнесу,

туристично-рекреаційної сфери, освіти і науки в напрямку європейського науково-освітнього простору [9]. З метою стратегічного соціально-економічного та культурного розвитку Тернопільщини, особливу увагу необхідно звернути на вирішення проблемних питань у різних галузях регіонального ринку сфери послуг, розробити заходи та програми щодо його стабілізації та ефективного функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головними передумовами формування ринку послуг є належна зрілість економіки і високий життєвий рівень населення. Ринок послуг – це сукупність динамічних у часі і локалізованих у просторі соціально-економічних відносин, які формуються і реалізуються в процесі задоволення платоспроможного попиту реальних і потенційних споживачів пропозицією послуг, забезпечують пропорційність їх відтворення [4, с.38]. Аналіз ринку послуг України свідчить про те, що впродовж останніх років це сфера економіки, яка поступово розвивається. Це підтверджує динаміка основних показників розвитку ринку послуг України загалом, та регіонів зокрема. Так, індекс фізичного обсягу реалізованих послуг по Україні у 2010 році до рівня 2009 року (у порівнянних цінах) склав 103,2%, у 2011 році цей показник становив 112% до попереднього року, що на 8,8 відсоткових пункти більше [7]. По Тернопільській області ріст індексу фізичного обсягу реалізованих послуг становив 98,8% та 107,9% відповідно. Проте, незважаючи на позитивну динаміку розвитку Тернопільського регіону загалом, залишається ще низка проблемних питань розвитку окремих секторів економіки, в тому числі й галузей сфери послуг.

На ринку послуг Тернопільщини функціонує понад 952 юридичні особи та їх відокремлених підрозділів, якими у 2011 році реалізовано послуг на суму 1670,6 млн. грн., що на 17,6% більше рівня попереднього року. У 2006 році цей показник був вдвічі меншим і становив 730 млн. грн. Хоча на рівні держави область займає 26 місце (0,5% в загальному обсязі реалізованих послуг по Україні), що є одним із найнижчих показників (менший обсяг реалізованих послуг лише у Чернівецькій області - 1525,7 млн. грн.), проте, в динаміці по регіону спостерігається тенденція росту обсягів реалізованих послуг, відбуваються процеси структурної перебудови, які створюють сприятливі умови для здорової конкуренції, насичення ринку товарами та послугами. За категоріями споживачів найбільший обсяг послуг у 2011 році реалізовано підприємствам (установам) – 751,1 млн. грн., що становить 45% від загального обсягу реалізованих послуг, населенню реалізовано 502,4 млн. грн. або 30,1 відсотка [7].

В структурі загального обсягу реалізованих послуг підприємствами Тернопільської області найвищу частку займає діяльність транспорту та зв'язку – близько 64%, в тому числі послуги пошти та зв'язку складають 35,8%, послуги з перевезень усіма видами транспорту – 28,0%. Решта види послуг загалом становлять 36 відсотків. Зокрема, операції з нерухомим майном - 11,7%, діяльність у сфері права, бухгалтерського обліку, інжинірингу, рекламної діяльності, надання різних послуг споживачам – 4,4%, торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку – 4,5%, надання комунальних та індивідуальних послуг, діяльність у сфері культури та спорту – 4,0%, освіти – 2,4%, охорони здоров'я та надання соціальної допомоги – 2,4%, діяльність готелів та ресторанів – 0,7% тощо [8].

Загальний обсяг реалізованих послуг (у ринкових цінах) пошти та зв'язку за 2011 рік склав 598,7 млн. гривень. Лідером у сфері телекомунікацій є Тернопільська філія ПАТ “Укртелеком”, яка продовжує утримувати позитивні тенденції розвитку послуг зв'язку на території області. Тернопільська дирекція УДППЗ “Укрпошта” характеризується розвиненою мережею об'єктів поштового зв'язку, що дає змогу максимально наблизити послуги до споживача. Разом з тим, проблемними є окремі сільські відділення поштового зв'язку, які на сьогоднішній день працюють нерентабельно.

Підприємствами транспорту області за 2011 рік перевезено 3654,2 тис. тонн вантажів, що на 12,7% більше ніж за 2010 рік. Вантажооборот збільшився на 71,9%. За січень-вересень 2012 року усіма видами транспорту перевезено 5425,3 тис. тонн вантажів, основна питома вага перевезень припадає на автомобільний транспорт (68,8% загального обсягу перевезень). Дещо інша ситуація із пасажирськими перевезеннями. За 2011 рік послугами пасажирського транспорту (включаючи електротранспорт) скористалися 96,8 млн. осіб, що на 3,4% менше, ніж за попередній рік. У 2012 році також спостерігається спад даного показника у порівнянні до відповідного періоду минулого року. Так, за січень-вересень 2012 року пасажирські перевезення усіма видами транспорту становили лише 76,2% до рівня минулого року, в тому числі перевезення автомобільним транспортом 73,0 відсотка [8]. Негативно впливає на діяльність транспортних підприємств неповне і несвоєчасне надходження компенсаційних коштів за перевезення пільгових категорій пасажирів, недостатнє фінансування дорожньої галузі як на місцевому, так і на загальнодержавному рівнях тощо.

Позитивні тенденції розвитку спостерігаються в галузі торгівлі та побутового обслуговування населення Тернопільської області. Обсяг роздрібною торгівлі, з врахуванням роздрібного товарообороту підприємств роздрібною торгівлі, розрахункових даних щодо обсягів продажу товарів на ринках і фізичними особами – підприємцями, за 2011 рік становив 11334,2 млн. грн., що на 13,1% перевищує обсяг 2010 року. У структурі обороту роздрібною торгівлі на організовані та неформальні ринки припадало 22,0%. Обсяг роздрібного товарообороту підприємств (юридичних осіб) зріс на 8,6%. Зміни відбулися у структурі товарів. Якщо у 2000 році співвідношення продовольчих та непродовольчих товарів складало 57,5% та 42,5% відповідно, то у 2011 році, питома вага непродовольчих товарів зросла до 59% [8].

Кількість суб'єктів господарювання, які надають побутові послуги населенню області, впродовж 2011 року зросла на 512 одиниць. Розширилася мережа таких послуг, як ремонт та виготовлення меблів, ремонт та технічне обслуговування автомобілів, ремонт годинників, виготовлення теслярських та столярних виробів, перукарські послуги. Разом з тим, на недостатні темпи росту реалізації товарів і послуг у зазначених галузях впливають об'єктивні причини, серед яких основною є недостатня купівельна спроможність населення.

На ринку туристичних послуг Тернопільської області у 2011 році працювало 72 суб'єкти туристичної діяльності, з них 30 суб'єктів - юридичних осіб, серед яких 12 туроператорів, 14 турагентів та 4 суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність. Більшу частину (58,3% від загальної кількості) складають суб'єкти – фізичні особи – підприємці, в основному, туристичні оператори (41 особа). Дохід усіх суб'єктів туристичної діяльності від надання туристичних послуг у 2011 році склав 3854 тис. гривень [8]. Тернопільщина має унікальні об'єкти туристичної привабливості, як для внутрішніх, так і для закордонних туристів. В області, яка територіально є однією з найменших в Україні, збереглося більше третини всіх українських замків і палаців, понад сотню дерев'яних церков різних епох, десятки унікальних кам'яних храмів і костелів, зосереджена п'ята частина всіх пам'яток природи, що нараховуються в Україні.

Значним внутрішнім резервом для збільшення бюджетних надходжень, залучення інвестицій та розвитку місцевих територіальних громад області, є унікальне поєднання багатой культурної спадщини та потужного природно-рекреаційного потенціалу. Водночас, цей позитивний факт нівелюється відсутністю сучасної туристичної інфраструктури щодо обслуговування реальних потоків туристів. Це зумовлює спад кількості туристів, обслуговуваних суб'єктами туристичної діяльності України, та використання лише екскурсійного потенціалу. Якщо у 2000 році кількість туристів становила 24343 особи, у 2003 році – 50257 осіб, то, починаючи із 2008 року спостерігаємо зменшення даного показника, який становив у 2011 році лише 74,9% до рівня 2000 року, та 91,4% до попереднього року (18241 осіб). Кількість екскурсантів у 2011 році збільшилася у порівнянні з 2010 роком на 1593 особи, або на 11,6%, водночас вона є нижчою рівня 2008 року [8].

Оскільки у сфері послуг зосереджена діяльність, в основному, суб'єктів малого і середнього бізнесу, дуже важливими є вирішення питань державної підтримки малого підприємництва, адже й досі як в Україні загалом, так і на Тернопільщині розвиток малого підприємництва залишається на низькому рівні. На відміну від країн з розвинутою ринковою економікою, де чисельність зайнятих у сфері малого підприємництва, як правило, перевищує 50% населення працездатного віку (країни ЄС), в Україні у 2011 році малим підприємством займалось лише 24,9% населення працездатного віку. Якщо продукція малих підприємств формує понад 50% ВВП Німеччини, Франції, понад 30-40% ВВП Чехії, Словаччини, Угорщини, то в Україні цей показник складає лише 7% [1]. В Тернопільській області впродовж 2011 року здійснювали діяльність понад 3,8 тис. суб'єктів малого підприємництва. Чисельність працюючих у бізнесових структурах у 2011 році зменшилася на 0,6% порівняно з попереднім роком і склала 33,5 тис. працівників. Крім того, в області працює близько 28,2 тис. підприємців – фізичних осіб [2]. Серед областей України Тернопільський регіон виділяється низькими показниками з чисельності суб'єктів малого підприємництва (включаючи фізичних осіб-підприємців) на 10 тис. населення, обсягів реалізованої продукції, розміру середньомісячної заробітної плати працівників малих підприємств. Разом з тим, загалом суб'єкти підприємницької діяльності забезпечують четверту частину бюджетних надходжень. За рахунок розвитку підприємницької діяльності в 2011 році створено 7,9 тис. нових робочих місць.

На сьогоднішній день закладено якісні передумови дерегуляції підприємницької діяльності: зменшено кількість видів діяльності, що підлягають ліцензуванню, здійснено поділ функцій стандартизації, контролю відповідності та ринкового нагляду, створено єдиний орган сприяння залученню інвестицій, спрощено систему оподаткування, уніфіковано обов'язкові відрахування на соціальне забезпечення тощо [5]. Однак, не усі задекларовані позиції виконуються, посилюється негативна тенденція до імітації виконання законодавчих вимог з боку органів державної влади та місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання. Розвиток малого підприємництва на регіональному рівні гальмують як проблеми загальнодержавного рівня (недостатня фінансова підтримка з боку держави, нерегульовані механізми кредитування, відсутність чіткої системи податкових преференцій, недосконалість нормативно-правового забезпечення розвитку малого підприємництва), так і регіонального та місцевого рівня (негарантоване і несистематичне фінансування регіональних програм підтримки і розвитку малого підприємництва, недосконалість контролю за використанням коштів, виділених малим підприємствам, відсутність ефективно функціонуючої системи дієвої взаємодії великого та малого бізнесу на місцевому рівні, нерівномірність розташування та розвитку малого підприємництва у регіонах) [1].

Особливо гострою є проблема належної фінансової підтримки малого бізнесу сфери послуг. Аналіз джерел бюджетного фінансування свідчить про те, що у 2011 році кошти на реалізацію заходів програми підтримки малого підприємництва у Тернопільській області з обласного бюджету взагалі не виділялися. З районних бюджетів та бюджету міста Тернополя на підтримку малого підприємництва використано 162,6 тис. грн. для підготовки та участі у VI Міжнародному інвестиційному форумі та на

забезпечення матеріально-технічними засобами дозвільних центрів області [2]. В минулому році із передбачених для впровадження механізму часткового відшкодування відсоткових ставок за отримані кредити 140,0 тис. грн., з місцевих бюджетів виділено 120,0 тис. грн., які не використані, в основному, через високі відсоткові ставки, які встановлюють комерційні банки за надані кредити [2]. Крім того, об'єктивні причини (спрощена система оподаткування, невідповідність фінансової звітності банківським вимогам, відсутність повноцінної фінансової та бухгалтерської звітності, спроби ухиляння від виплат за кредитами через процедури фіктивних підприємницьких банкруств) зумовили погіршення ситуації щодо кредитування підприємств малого і середнього бізнесу загалом, в тому числі і сфери послуг. Отже, на сьогодні дуже важливо збалансувати фінансово-кредитну діяльність банківських установ з метою повноцінного кредитування суб'єктів господарювання у сфері послуг.

Потужним незадіяним інвестиційним ресурсом для розвитку бізнесу держави та регіонів та ресурсом для стабілізації фінансової системи є тіньовий капітал. За різними оцінками рівень тіньового сектору у сфері послуг по Україні становить до 25%. Зростання безробіття і кількості частково зайнятих громадян змушує працездатних осіб заробляти приватно. Наприклад, надання послуг по догляду за дитиною, освітні та перукарські послуги, ремонтні роботи тощо. З метою детінізації діяльності суб'єктів господарювання залишаються невирішеними питання зменшення податкового навантаження, спрощення адміністративних процедур, дозвільної системи, процедури ліцензування, удосконалення законодавства у сфері протидії легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним способом, протидії корупції тощо [5].

Отже, формування нової державної політики щодо підтримки малого підприємництва повинно бути спрямовано не лише на реформування нормативно-правової бази, але й надання малим підприємствам ресурсної, інформаційної та освітньої допомоги.

Головними пріоритетами розвитку Тернопільської області та діяльності місцевих органів влади на 2012 рік та наступні роки у сфері послуг виділено розвиток транзитно-транспортного та туристично-рекреаційного потенціалу регіону. З метою реалізації зазначених пріоритетних завдань визначено наступні заходи: нарощення потужностей туристично-рекреаційної інфраструктури за рахунок залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій, розбудова і модернізація аеропорту "Тернопіль", реставрація пам'яток культурної спадщини, забезпечення збереження, відтворення і ефективне використання природних комплексів та об'єктів тощо. Виконання заходів у 2012 році передбачається профінансувати за рахунок коштів державного бюджету в сумі 5220,4 тис. грн., місцевих бюджетів – 16204,0 тис. грн., інших джерел – 1500 тис. грн., в загальному на 22924,4 тис. грн. [9].

Головне завдання у сфері внутрішньої торгівлі це стабілізація цін на споживчому ринку, в тому числі на соціально значущі продовольчі товари, збільшення реалізації продукції місцевих товаровиробників. Важливо забезпечити високий рівень обслуговування населення, сприяння товарному насиченню споживчого ринку, розширення асортименту товарів та поліпшення їх якості з урахуванням попиту, що вплине на покращення показників обсягу роздрібного товарообігу та реалізованих послуг.

Пріоритетами розвитку сфери побутового обслуговування є задоволення потреб населення у високоякісних соціальних послугах, запровадження сучасних стандартів побутового обслуговування, створення умов для наближення підприємств побутового обслуговування населення до місць проживання та трудової діяльності громадян, поширення у віддалених сільських населених пунктах, в яких немає стаціонарних об'єктів побуту, виїзних форм обслуговування, сприяння розвитку конкурентного середовища у сфері побуту, направлення на навчання в центри зайнятості сільських жителів з числа безробітних та випускників загальноосвітніх шкіл в професійно-технічні училища, з подальшим їх працевлаштуванням в селах, забезпечувати участь представників в обласних та Всеукраїнських конкурсах.

Важелями, що забезпечать інноваційний розвиток регіонального ринку послуг, повинні стати: сприяння інноваційному інвестуванню підприємств, підтримка в перспективі на відповідній науково визначеній основі розвитку мережевих та кластерних структур безпосередньо сервісного характеру (транспортно-логістичні, туристично-рекреаційні, культурно-розважальні), посилення взаємодії науково-дослідного сектору, закладів освіти, органів місцевого самоврядування та безпосередньо підприємств з метою наукового обґрунтування впровадження інноваційних продуктів на ринку послуг та прогнозування результатів їх реалізації [3]. Перші кроки у цьому напрямку вже зроблено, у 2011 році створено та налагоджено роботу єдиного у Тернопільській області туристично-рекреаційного кластеру "Дністровський каньйон" [2]. Важливим кроком забезпечення дієвого механізму стратегічного соціально-економічного розвитку регіону повинна стати модернізація та удосконалення розроблених регіональних програмних документів. Особливу увагу слід звертати на дотримання підпорядкованості та узгодженості між стратегічною програмою розвитку регіону та щорічними і цільовими програмами. Розроблені документи повинні містити не теоретичні положення, а чітко визначені конкретні цілі, сформовані практичні завдання з врахуванням наявного потенціалу регіону у сфері послуг, заходи перспективних перетворень, підкріплені розрахунками та джерелами фінансування для здійснення стратегічних проєктів.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, основними пріоритетними напрямками стратегічного регіонального розвитку Тернопільщини у сфері послуг можна визначити:

- розбудову і модернізацію транспортної інфраструктури, розширення обсягу та підвищення якості послуг з технічного обслуговування та ремонту автомобілів, транспортних послуг;
- розвиток галузі зв'язку та телекомунікацій шляхом збільшення послуг комп'ютерного зв'язку, розширення мережі мобільного зв'язку третього покоління UMTS та збереження діючої кількості телефонних номерів фіксованого зв'язку, подальше зростання Інтернет-послуг;
- розширення туристичної інфраструктури, розробка та впровадження нових туристичних маршрутів, розвиток релігійного та паломницького туризму, підтримка культурного потенціалу і традицій, створення та підтримка діяльності інформаційно-туристичних центрів, громадських організацій, які займаються популяризацією туристично-рекреаційного потенціалу в області;
- збільшення обсягу послуг у сфері відпочинку, розваг, культури, спорту;
- розвиток внутрішньої торгівлі, розширення мережі сучасних торговельних комплексів, впровадження прогресивних методів торгівлі, розвиток та удосконалення сфери побутового обслуговування населення, легалізація роздрібного товарообігу та послуг тощо.

Розвинутий ринок послуг є ефективним чинником раціонального й ефективного господарювання, він стимулює попит на висококваліфіковану працю, нові технології, створює можливості і перспективи підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки.

Література

1. Аналітична довідка. Щодо ефективності підтримки та перспектив розвитку малого підприємництва в регіонах. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/903>.
2. Інформація про хід виконання програми підтримки малого підприємництва в Тернопільській області на 2011-2012 роки за 2011 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oda.te.gov.ua>.
3. Кучин С.П. Особливості та перспективи розвитку сфери послуг в Україні / С.П. Кучин, Н.В. Сарматичка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vbumb/2011-3/6.pdf.
4. Організація і технологія надання послуг: Навчальний посібник [Текст] / В.В. Аполій, І.І. Олексин, Н.О. Шутовська, Т.В. Футало. – К. : ВЦ "Академія", 2006. – 312 с.
5. Послання Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році". [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/does/posl.pdf>
6. Румянцев А.П. Міжнародна торгівля послугами: Навчальний посібник [Текст] / А.П. Румянцев, Ю.О. Коваленко. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 112 с.
7. Статистичний бюлетень за 2011 рік. Діяльність підприємств сфери послуг. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.org>.
8. Статистичні матеріали по Тернопільській області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ternstat.tim.net.ua>.
9. Стратегія розвитку Тернопільської області на період до 2015 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oda.te.gov.ua>.